

**ЯСКРАВИЙ БІОГРАФІЧНИЙ ШТРИХ
ДО ІСТОРІЇ КНИЖКОВИХ
КОЛЕКЦІЙ І КНИГОЗБІРЕНЬ**

**BRIGHT BIOGRAPHICAL TOUCH
TO THE HISTORY
OF BOOK COLLECTIONS AND LIBRARIES**

[рецензія на видання: *Дениско Л. М.* Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / Л. М. Дениско, Ю. К. Рудакова ; [наук. ред. Г. І. Ковальчук] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2017. – 350 с.]

У 2018 р. Інститутом біографічних досліджень НБУВ з нагоди 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та 25-річчя Інституту було започатковано щорічний Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг». Основною його метою є популяризація наукової біографічної продукції, котра, зважаючи на мізерні наклади, є малодоступною для широкого читацького загалу, що залишає «в тіні» значну кількість авторів, які професійно працюють у царині біографічних досліджень. У межах Рейтингу було визначено чотири номінації: «Життєпис», «Колективна біографія», «Джерела біографії» та «Бібліографічні покажчики».

На наш погляд, значний інтерес для спільноти становлять насамперед видання в номінації «Джерела біографії». Частину з них можна повною мірою віднести до досліджень, які містять приховану біографічну інформацію, оскільки в назві видання, як правило, вказівка на біографічну складову відсутня, що майже повністю виключає їх із поля біографічних досліджень. Тому лише погляд, так би мовити, «із середини» видавців та авторів, які були актуалізовані ініціаторами «Біографічного рейтингу», дав змогу їх анонсувати і з погляду біографічних досліджень загалом, і в сенсі біографічних джерел зокрема.

Таким виданням є каталог Л. М. Дениско та Ю. К. Рудакової «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017), який, на перший погляд, повністю присвячений книгознавчій тематиці та мало

пов'язаний із біографічною проблематикою. Проте, уважне ознайомлення з виданням дало змогу висунути його на першому етапі «Біографічного рейтингу» в номінацію «Біографічні джерела», а згодом каталог увійшов до Топ 10, та навіть став одним із переможців номінації (посів третє місце).

Видання здійснене на базі книг із колекції рідкісних видань відділу стародруків і рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У ньому вперше представлені зображення та описи екслібрисів різних видів, які засвідчують власність приватних осіб або різних приватних і державних установ на книги, що нині входять до названої колекції.

Структурно видання складається із шести розділів, у яких книжкові знаки згруповані за алфавітом прізвищ осіб або назв установ-власників. У презентованому каталозі представлені зображення та описані 469 книжкових знаків XVII–XX ст.

Найбільш насичений біографічним матеріалом у вигляді біографічних довідок про власника книжкового знаку, палітурника, видавця, книготорговця (подано прізвище, ім'я, по батькові, роки життя, біографічні відомості, інформація про книжки, на яких цей знак стоїть) міститься у першому, четвертому та п'ятому розділі.

Так, перший розділ — «Книжкові знаки приватних осіб» містить описи 232 книжкових знаків, які засвідчували приналежність книжок 199 приватним особам або родинам. Тут вміщені екслібриси відомих українських, російських і польських письменників, науковців, педагогів, державних, громадських і культурних діячів, купців, поміщиків, чиновників, військових, служителів церкви, а також представників аристократії, державних і церковних діячів, чиновників, науковців із Італії, Пруссії, Румунії, Саксонії, Словенії, Франції, Швейцарії, Шотландії. Значний науковий інтерес становить різноманітність досліджуваних екслібрисів та їхній докладний опис (шрифтовий екслібрис, гербовий гравійований екслібрис, шрифтовий літографований екслібрис, гербовий літографований екслібрис, комбіновані екслібриси, сюжетний екслібрис, штемпель тощо), що є свідченням соціального статусу та професійних та естетичних зацікавлень власників.

З погляду біографічних студій для читачів є абсолютно вмотивованим та вельми корисним розміщення біографічних довідок про власників книжкових знаків та інформація про книгозбірні останніх. Це проливає світло на окремі сторони їхнього приватного життя, що є цікавим доповненням до біографій, адже дає можливість відстежити читацькі інтереси та виявити можливі комунікації в процесі комплектування приватних бібліотек. Серед українських діячів представлена інформація про Д. Антоновича, О. Барвінського, П. Білець-

кого-Носенка, Ф. Вовка, Володимира (Сабодана), С. Голубєва, Б. Грінченка, М. Дашкевича, В. Доманицького, Д. Дорошенка, П. Дорошенка, С. Єфремова, О. Кониського, М. Костомарова, І. Кревецького, А. Кримського, О. Лазаревського М. Маркевича, В. Маслова, В. Науменко, О. Попільницького, П. Попова, Ю. Сіцинського, Я. Штенка, А. Шептицького та ін.

Авторами каталогу проведена ґрунтовна робота з пошуку біографічної інформації щодо іноземців, про яких йдеться у виданні. Серед них як більш знані читацькому загалові російські діячі (О. Аракчєв, В. Бенстужев-Рюмін, Є. Львов, Ф. Миркович, Д. Татищєв, О. Уваров), так і менш відомі пересічному читачеві представники польських родин (Бжозовських, Гумницьких, Липковських, Орловських, Стажинських) і знані польські діячі (коронний маршалок М. Міхал, археолог, нумізмат Х. Стецький, С. Потоцький), представники інших країн (шотландський теолог Бернет Гілберт, німецький дипломат Лепель Вільгельм, румунський барон Миеола Мустатца, барон Франц Рейгерсфельд та ін.). Загалом, перший розділ вирізняється як найбільшим обсягом книгознавчого матеріалу, так і найбільшою насиченістю біографічною інформацією, що охоплює досить великий хронологічний проміжок часу, а саме XVII–XX ст.

У четвертому розділі — «Книжкові знаки книготорговців, книгарень, бібліотек при книгарнях, книжкових складів» представлено значну кількість, а саме 79 книжкових знаків 54 книготорговців, книгарень, бібліотек при книгарнях, книжкових складів. Функціонування цих книжкових знаків наочно демонструвало бажання книгопродавців довести, що вони не лише мають стосунок до розповсюдження книг, а й розуміються на книжковій справі, що їх цікавлять не лише фінансові надходження від продажу книжок. Часом при магазинах діяли бібліотеки-читальні, концертні зали та концертні бюро, адже їхні власники розуміли, що саме у такий спосіб вони зможуть привернути увагу більшої кількості клієнтів і ознайомити покупців із книгами. Власники книгарень випускали каталоги своєї продукції і таким чином впливали та виховували смаки читачів. Завдяки книготорговельним каталогам вони (наприклад, В. Клочков, Л. та В. Ідзіковські) успішно вели книжкову торгівлю.

У розділі вміщено біографічні довідки (більш та менш розлогі) про власників книжкових магазинів Києва (І. Абрамова, Должикова, Н. Герина, Л. Ідзіковського, Л. Ільницького, С. Літова), Ніжина (М. Болотнікова), Одеси (Є. Располова), Потави ([А.] Перельцвейга), Берліна (Е. Шрьодера), Парижа (Флегшелі), Риги (М. Кіммеля). Серед видавців зазначено біографічні відомості про Ф. Іогансона, Б. Корейво, Яна Жупанського, О. Глазунова та ін.

П'ятий розділ — «Книжкові знаки палітурників і палітурних майстерень» містить 26 книжкових знаків 22 палітурників і власників футлярних фабрик і палітурних майстерень. Актуальність біографічної інформації цього розділу визначається зростаючим інтересом науковців до історії палітурної справи, діяльності окремих майстрів, власників палітурних майстерень, особливо, виробників художніх оправ, виконаних на замовлення. Тим паче, що значна частина біографічних довідок побудована на основі іноземних (польські, італійські та ін.) джерел, які є малодоступними для широкого читацького загалу. Серед найбільш знаних на рубежі ХІХ–ХХ ст. палітурників були петербурзькі (Е. Ро (Роу), В. Нільсон, А. Шнель, А. Петерсон) та московські (А. Петцман, З. Тарасов). Серед київських палітурників і власників палітурних майстерень представлені М. Буймістров, П. Зимолін, Г. Корчак-Новицький, М. Легунов, Д. Чернуха. В Одесі — Мендель Давид і Мойсей, у Житомирі — [А.] Охоцький, Ф. Роде. У Львові — М. Спожарський тощо.

У фонді колекції рідкісних видань зберігаються книги в оправах, виготовлених у майстерні петербурзького палітурника А. Шнеля. У ХІХ – на початку ХХ ст. з'явилася мережа палітурних майстерень і фабрик, які виробляли недорогі типові оправи та діяли у Києві, Житомирі, Львові, Одесі, Берліні, Будапешті, Варшаві, Парижі, Санкт-Петербурзі та інших містах. Одночасно серед книг колекції рідкісних видань трапляються справжні шедеври мистецтва палітурної справи. Не всі вони позначені прізвиськом палітурника. Оправи на книгах із досліджуваної колекції ще потребують вивчення та визначення майстрів, які їх виготовили.

Менш насиченими біографічними відомостями є другий, третій і шостий розділи каталогу. Попри те, у них також представлена інформація, що проливає світло на окремі сторінки життя тих чи інших персоналій. Зокрема, у другий розділ — «Книжкові знаки членів імператорської родини Романових» внесено інформацію про 19 книжкових знаків чотирьох (Олександр ІІ, Олександр ІІІ, Миколай ІІ, Катерина Михайлівна) представників російської імператорської родини Романових. Доцільність виокремлення такого розділу авторами аргументовано специфічними підходом до подання матеріалу, а саме — з огляду на відмінну форму іменування таких осіб — за іменем, а не прізвиськом, а також зважаючи на особливості примірників, на яких містяться їхні книжкові знаки, а саме: оправи, виготовлені з використанням різних видів якісної шкіри, шовкових муарових тканин, дублюри, тиснення золотом, золочені обрізи, наявність лясе тощо, що є цілком виправданим.

Третій розділ — «Книжкові знаки бібліотек, наукових і навчальних закладів, установ, товариств, музеїв» містить описи 50 книжко-

вих знаків, які належать 22 різноманітним установам, бібліотекам, науковим і навчальним закладам, товариствам і музеям. Переважають установи, що функціонували в Києві у XIX – на початку XX ст., але також представлені заклади, що діяли у XVII–XX ст. у Кам’янці-Подільському, Львові, Ніжині, Орші (Білорусь), Решелі (Польща), Москві, Санкт-Петербурзі, Берліні, Парижі. Щодо біографічного матеріалу, то інформація про діячів чи учасників (у даному розділі вона стисліша і, в основному, стосується часу перебування в тому чи іншому товаристві, установі чи учбовому закладі та зазначені посади) подано у контекстів історії закладів. До прикладу, історична довідка про «Приватну жіночу гімназію О. Т. Дучинської (Київ)» — перший приватний навчальний заклад для дівчат, містить біографічні відомості про першу засновницю закладу — В. М. Ващенко-Захарченко та О. Дучинську, яка продовжила цю справу після смерті засновниці, та інформацію про учениць гімназії, серед яких названо М. Старицьку, А. Грінченко, О. Телігу. Історична довідка про «Колегію Павла Галагана (Київ)» — приватну чоловічу гімназію також містить інформацію про її учнів П. Житецького, А. Кримського, М. Драй-Хмару, О. Богомолець.

У шостому розділі — «Неідентифіковані книжкові знаки» виокремлено 22 неідентифікованих книжкових знаків та 41 нерозшифрований ініціал на корінцях книг, вивчення яких ще чекає свого дослідника. Ініціали нерозкритих імен і по батькові подаються мовою оригіналу (якщо на книжковому знаку вони подані українською) чи у квадратних дужках транслітерацією відповідно до того, як вони зазначені на екслібрисі.

Наявність науково-довідкового апарату, зокрема «Іменного покажчика» сприяє швидкому та ефективному пошуку необхідної, насамперед біографічної інформації зацікавленими читачами.

Описані в каталозі книжкові знаки та інформація про їх власників є джерелом маловідомої для широкого читацького загалу інформації, що може бути використана при проведенні книгознавчих студій загалом (зокрема, при реконструкції фондів історичних колекцій і давніх бібліотек) та при комплексних біографічних розвідках, здійснених із залученням спеціалізованих джерел, у даному випадку із міждисциплінарними дослідженнями, що містять раніше невідому дослідникам біографістам інформацію.

Каталог, де вперше презентовано описи книжкових знаків книгачень, книжкових складів, палітурних майстерень та інших подібних закладів XVII–XX ст. і подано довідкову інформацію про їхніх власників, буде корисний для книгознавців, бібліотекознавців, істориків, мистецтвознавців, які вивчають історію книги та книжкових знаків,

досліджують побутування та розповсюдження друкованих видань, коло наукових, літературних або художніх зацікавлень видатних особистостей, розвиток книжкової культури та мистецтва малих форм графіки в різні часи, історію книжкових колекцій і книгозбірень.

*Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
завідуюча відділом Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ)*

*Nadiia LYUBOVETS,
Candidate of Historical Sciences,
Head of Department of the Institute of Biographical Researches of
VNLU
(Kyiv)*